SYMBOLIEK

DE ENGEL ALS ZIELENGELEIDER

inleiding : engelen

Avondgebedje

's Avonds als ik slapen ga
volgen mij veertien engeltjes
na: twee aan mijn hoofdeind,
twee aan mijn voeteneind,
twee aan mijn rechterzij,
twee aan mijn linkerzij,
twee die mij dekken,
twee die mij wekken,
twee die mij wijzen
naar 's hemels paradijze.

In dit oude kinderversje komen maar liefst 14 engelen per persoon voor. Er moeten dus wel veel engelen zijn en die zijn er ook in allerlei soorten. Een engel is een bovennatuurlijk, spiritueel wezen met vleugels, dat in verschillende religies wordt beschouwd als een dienaar of boodschapper van God.
De 15e-eeuwse christelijke theoloog Pseudo-Dionysius heeft de Engelenhiërarchie 'uitgevonden'.
Hij verdeelde in *De Coelesti Hierarchia* de verschillende soorten engelen in drie triaden (orden), die weer onderverdeeld werden in drie keer drie, dus negen koren.

ENGELENHIËRARCHIE

1e Triade : Hoogste orde

Directe relatie met God

• Serafijnen,
zij omringen Gods troon
• Cherubijnen
bewaarders van Gods wijsheid en kennis
• Tronen
dragers van Gods gerechtigheid

2e Triade : Middelste orde

Bestuur van de Kosmos

• Heerschappijen
regelen taken van lagere engelen
• Krachten
verrichten wonderen, bewaken de kosmos
• Deugden
schenken de mensheid genade en moed

3e Triade: Laagste orde

Direct contact met de mens

• Vorsten
beschermen naties, steden en de Kerk
• Aartsengelen
boodschappers van Godsberichten
• Engelen
staan het dichtst bij de mensen
en fungeren als beschermengelen

de engel als symbool op begraafplaatsen

De engel is een symbool, dat vaak als beeld of afbeelding is te zien op begraafplaatsen. Maar het is geen eenduidig symbool.

• In de klassiek oudheid werd de gevleugelde figuur ***Genius*** genoemd: een ernstige gevleugelde jongeman met een omgekeerde gedoofde of dovende fakkel. Het motief is sterk beïnvloed door de Griekse mythologie, waarin Thanatos, de (god van de) dood vaak wordt afgebeeld met een neerwaartse, gedoofde fakkel.

De omgekeerde fakkel staat symbool voor het uitdoven van het leven ofwel de dood. Als de fakkel nog wel brandt terwijl deze naar beneden wijst, symboliseert dit vaak dat de ziel voortleeft na de dood. Het symbool van de genius komt voornamelijk voor op neoclassicistische grafmonumenten uit de 19e eeuw.

• Een andere klassieke gevleugelde figuur stamt uit de Griekse mythologie: ***Chronos***, de personificatie van de tijd; van hem is ons woord chronologie afgeleid. Hij wordt voorgesteld als een oude wijze man met een lange grijze baard, ook wel aangeduid als 'Vadertje Tijd' en vaak afgebeeld met een zeis en een zandloper.

De zeis verwijst naar de mythologische figuur Kronos of Chronos, de vader van Zeus, die een zeis/sikkel gebruikte om zijn vader Uranus te ontmannen en zo de macht te grijpen. De zandloper symboliseert het verstrijken van de tijd en de eindigheid van het menselijk leven. Al met al *tempus fugit*, de tijd vliegt.

• In de westerse religies jodendom, christendom en islam is een engel een op mensen gelijkend geslachtsloos wezen met vleugels, dat getuige zijn naam in het Hebreeuws מלאך (mal'ach), in het Grieks ἄγγελος (angelos), in het Latijn *angelus* en in het Arabisch ملاك (malak) de betekenis heeft van **'boodschapper'.**

In de engelenhiërarchie van Pseudo-Dionysius hoort deze engel tot de laagste categorie en daarin tot het laatste koor, de engel die het dichtst bij de mensen staat en fungeert als helper.

voorbeelden van de gevleugelde figuren op het Cimitero dell'Osservanza in Faenza

Genius

Chronos

Engel als zielengeleider

En deze laatste engelfiguur, de engel als helper van de mens, komt funerair gezien in Europa voor op christelijke, vooral katholieke, begraafplaatsen. Bij protestantse begraafplaatsen hangt het af van de denominatie. Bij lutheranen en anglicanen komen engelen wel voor, maar bij calvinisten niet, zij wijzen alle *paapse superstitiën* af. De engel is hier de schakel tussen het hemelse en aardse leven. Die lijn tussen hemel en aarde en vice versa wordt op verschillende manieren (symbolen) uitgevoerd:

• van hemel naar aarde: er wordt een blijde boodschap afgegeven. In de tijd van het *rijke roomsche leven* werd driemaal daags het 'Engel des Heren' gebeden: *De Engel des Heren heeft aan Maria geboodschapt…*En op 25 maart wordt het gevierd, 9 maanden voor Kerstmis.

• van hemel naar aarde: er wordt een droeve boodschap afgegeven, als de doodsengel de dood aankondigt.

• op aarde: de beschermengel of (voor kinderen) de engelbewaarder. Avondgebedje: *Engel van God, die mijn bewaarder zijt, aan wie de goddelijke goedheid mij heeft toevertrouwd, verlicht, bewaar, geleid en bestuur mij. Amen.*

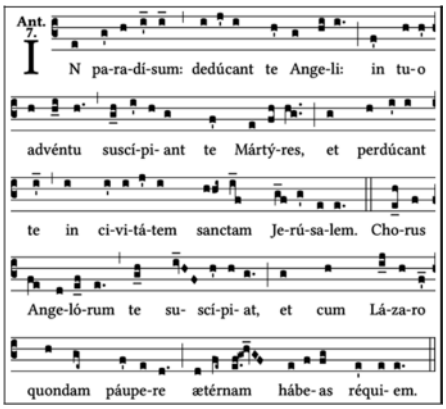
• in de hemel: jong en onschuldig gestorven kinderen werden direct getransformeerd in engeltjes.

• vanuit de hemel: op het Einde der Tijden kondigt de Engel van het Laatste Oordeel met een klaroenstoot het begin van het einde aan.

• van aarde naar hemel: de engel, die na de dood als zielentransporteur de ziel van de overledene naar de hemel voert: de engel als zielengeleider.

IN PARADISUM DEDUCANT TE ANGELI

DE ENGEL ALS ZIELENGELEIDER

Luzern - Friedhof Friedenthal

Ten paradijze geleiden
u de engelen;
mogen de martelaren
u bij uw komst begroeten
en u leiden tot in de
hemelse stad Jeruzalem.
Moge het koor der
engelen u ontvangen
en moge u met Lazarus,
de arme van weleer,
voor altijd rusten
in vrede.

In Paradisum deducant te angeli is de antifoon, het gezang dat een onderdeel is van de requiemmis, de uitvaartritus van de katholieke Kerk. Het wordt gezongen na de absoute (laatste zegening) als de kist de kerk wordt uitgedragen op weg naar de begraafplaats.
Op het graf kom je, voornamelijk op begraafplaatsen uit het laatste deel van de 19e en het eerste deel van de 20e eeuw, vaak engelenbeelden tegen. Een van die engelfiguren beeldt de engel als zielengeleider uit.
De zielengeleider ofwel de *Psychopompos*, (afgeleid van het Griekse ψυχοπομπός = zielengeleider) verwijst naar wezens zoals goden, engelen of demonen, die volgens verschillende mythologieën en religies de ziel van de pas overleden mensen begeleiden naar het hiernamaals of de onderwereld. In de christelijke religie wordt op begraafplaatsen dit wezen uitgebeeld als een engel. De belangrijkste zielengeleider is de Aartsengel Michaël, die soms wordt afgebeeld met een zwaard of weegschaal, die de ziel ophaalt en naar de hemel begeleidt. In de weegschaal weegt hij de zielen.
Op begraafplaatsen kom je echter een veel zachtaardiger engel tegen, meer een beschermengel of engelbewaarder, die beschermend en troostend de ziel naar het hemels paradijs begeleidt.
In diverse poses wordt de engel als zielengeleider afgebeeld: de 'ziel' (mannelijk, vrouwelijk of kinderlijk) wordt beschermend omarmd, op de arm genomen of alvast opgetild, met de vinger of hand de weg naar boven aangeduid. De mooiste voorstellingen zijn die, waarin engel en ziel naar boven naar het paradijs zweven.
Soms is er ook sprake van meerdere engelen die zich om de ziel bekommeren. Een enkele keer wordt ook het 'ontvangstcomité' afgebeeld.
De (voor)beelden spreken voor zichzelf.

Antwerpen - Schoonselhof

Sevilla - Cementerio San Fernando

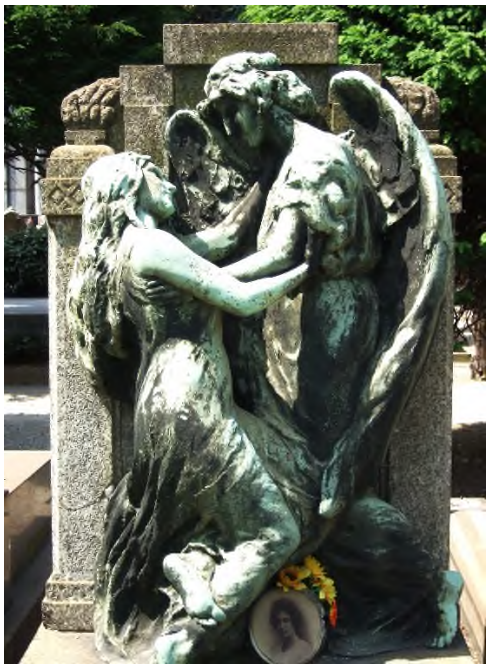

Boedapest - Kerepesi Temetö

de engel ontvangt de ziel van de overledene

Bergamo - Cimitero Civico

Milaan - Cimitero Monumentale

Berlijn - Halleschen Tor

Dresden - Johannisfriedhof

Turijn - Cimitero Generale

Leipzig - Südfriedhof

Milaan - Cimitero Monumentale

Dresden - Johannisfriedhof

de engel wijst de weg naar boven, naar het hemels paradijs

Boedapest - Kerepesi Temetö

Warschau - Powązki Cmentarz

Zürich - Friedhof Sihlfeld

Keulen - Melaten-Friedhof

Amiens - Cimetière de la Madeleine

Keulen - Melaten-Friedhof

Genua - Cimitero Il Staglieno

Luzern - Friedhof Friedenthal

Hamburg - Friedhof Ohlsdorf

Turijn - - Cimitero Generale

Keulen - Melaten-Friedhof

Cimetière de Monaco

de engel neemt de ziel op of mee om op reis te gaan

Bergamo - Cimitero Monumentale

Boedapest - Kerepesi Temetö

Dresden - Johannisfriedhof

Turijn - Cimitero Generale

Milaan - Cimitero Monumentale

Turijn - Cimitero Generale

Milaan - Cimitero Monumentale

Barcelona - Cementerio Montjuïch

Turijn - Cimitero Generale

Milaan - Cimitero Monumentale

Brussel - Begraafplaats Dieweg

Wenen - Zentralfriedhof

Milaan - Cimitero Monumentale

samen met de engel zweeft de ziel omhoog

Genua - Cimitero Il Staglieno

Aken - Westfriedhof

Bergamo - Cimitero Monumentale

Barcelona - Cementerio Montjuïch

<u>*Barcelona - Cementerio Montjuïch*</u>

Op dit wit marmeren reliëf staat:
Hier rust Mevr. Ana Maria Sagarra y Prieto, geboren in Santiago de Cuba, die overleed op 3 juli 1853 op de leeftijd van 22 jaar.
R.I.V." (Rust In Vrede).

Het reliëf staat vol vanitassymboliek:
• de engel begeleidt al wijzend de ziel van de overledene naar de hemel;
• de twee zittende vrouwen zijn pleurantes, die verdriet en verlies symboliseren;
• de treurwilg links is het klassiek symbool voor rouw;
• de uil in de kale boom rechts verwijst in de grafkunst vaak naar de nacht, de dood en de overgang naar de andere wereld.

Turijn - Cimitero Generale

Dresden - Neue Annenfriefhof

Freiburg - Alter Friedhof

Boedapest - Kerepesi Temetö

Praag - Vinohradský hřbitov

München - Alter Südfriedhof

Londen - Highgate East Cemetery

Parijs - Cimetière Montparnasse

Parijs - Cimetière St. Vincent

Bologna - Cimitero della Certosa

Genua - Cimitero Il Staglieno

Genua - Cimitero Il Staglieno

Vooral tussen 1850 en 1920 werden vooral in de zuidelijke landen van Europa monumentale beeldhouwwerken gemaakt op begraafplaatsen. Vooral in Italië is de dood een tragedie en de begraafplaats het theater, waar men een drama opvoert met levensgrote beeldhouwwerken in een aantal thema's en kunststijlen.
Het meest voorkomende motief zijn engelen, variërend van troostende, beschermende gidsen tot sensuele, melancholische verschijningen zoals de *Angelo di Monteverde* in Genua (zie elders in de rubriek Symboliek op deze website).

In Genua is de engel veruit het meest populaire motief in de negentiende-eeuwse Genuese grafkunst. Naar schatting komt op ruim een derde tot de helft van de grote monumenten een engelfiguur voor. Een derde daarvan vertoont de engel die de ziel laat opstijgen naar de eeuwigheid: de zielengeleider of psychopompus.
In de periode 1850-1900 zijn de meest voorkomende stijlen neoclassicisme, romantiek en realisme en na 1900 de stile liberty (Italiaanse art nouveau).
Waar in Genua de nadruk meer lag op individuele rouwende figuren of engelen, kozen veel rijke Milanese families voor complete, levensgrote beeldengroepen die historische of Bijbelse taferelen nabootsen, zoals het beroemde *Laatste Avondmaal* op het graf van de familie Campari. Maar ook hier vind je de engel als zielengeleider.

Milaan - Cimitero Monumentale

Milaan - Cimitero Monumentale

soms zijn het meerdere engelen die met de ziel omhoog zweven

Londen - Hampstead Cemetery

Londen - Nunhead Cemetery

Milaan - Cimitero Monumentale

Turijn - Cimitero Generale

boven staat een 'ontvangstcomité' klaar voor de ziel

Cimetière de Monaco

Turijn - Cimitero Generale

Düsselorf - Nordfriedhof

Radebeul - Ostfriedhof : Karl-May-Grab

Engelen ontvangen een aardse ziel

Op Friedhof Radebeul-Ost staat het Karl-May-Grab, het grafmonument van de bekende Duitse avonturenschrijver Karl May (1842-1912), bekend van personages als Old Shatterhand en Winnetou.
In het monument, in de stijl van een Griekse tempel, bevindt zich achter de vier Ionische zuilen een groot marmeren reliëf, een kunstwerk van beeldhouwer Selmar Werner, getiteld *Engelen ontvangen een aardse ziel.*
De centrale vrouwenfiguur symboliseert de ziel, die liefdevol wordt ondersteund en ontvangen door de engelen, die de overgang van het aardse naar het hemelse rijk symboliseren.
Het werk reflecteert de spirituele en pacifistische ideeën waar Karl May zich aan het einde van zijn leven mee bezighield. Nadat hij afscheid had genomen van zijn avonturenverhalen, stond het thema van verlossing en de opstijging naar een 'hoger bestaan' centraal in zijn latere filosofische werken. Hij schreef ook een gedichtbundel met filosofieën over leven en dood, *Himmelsgedanken*.
Onder het reliëf staan de namen van Karl May en zijn tweede vrouw, Klara May-Plöhmn (1864-1944), die daar ook begraven is.

© Atelier Terre aarde